

JAKAB ÉVA*

Róma és a tartományok: Igazságszolgáltatás és politika

A Jubiláns szakmai munkásságát a peres eljárás törvényi szabályozása és gyakorlati fortélyai kutatásának szentelte. E szerény tanulmány tisztelegni kíván jelentős tudományos, jogalkotói és vezetési képességei előtt. Finom diplomáciai érzékkel kormányozta több cikluson át a Kar mindennapjait, amit talán nem túlzás a *pax Romana* aranykorához hasonlítani.

„Sokszor viseltem hadat szárazon és vízen, belső és külső ellenség ellen, az egész földkerekségen ...”¹ – hangsúlyozza Augustus híres visszatekintésében. Hatalmának megszilárdítása után azonban a pax Romana, az áldásos béke megőrzését tekintette elsődleges feladatának: „Ianus Quirinus kapuját, amelyet őseink akarata szerint csak akkor lehetett zárva tartani, amikor a római nép hatalma alá tartozó területeken, szárazon és vízen mindenütt győzelmek árán kivívott béke uralkodik, bár a hagyomány szerint születésem előtt a város alapításától fogva mindössze kétszer volt zárva, főségem éve alatt (me principe) a senatus háromszor záratta be.”²

Augustus erős központi hatalmat épített ki, melynek centruma Róma városa maradt, de a tartományokban is fontos helyi kormányzási központok épültek ki. Ebben az időszakban a jogfejlődés zömmel császári rendeletek és jogtudósi vélemények formájában öltött testet: a Britanniától Syriáig terjedő Imperiumban a jogegységesítés központi jelentőségűvé vált. Tartományi viszonylatban politikailag is nagy jelentőséggel bírt a hódító Róma (azaz a *princeps*) igazságosságának eszméje: a jog a politikai uralom megszilárdításában az igazságszolgáltatás révén is fontos szerepet töltött be.³ Augustus politikáját kezdettől fogva befolyásolta az igazságos *monarcha* filozófiai gyökerekből táplálkozó eszménye, amelynek – következetes és kemény kormányzási módszerei mellett is – igyekezett megfelelni.

* egyetemi tanár, tanszékvezető, SZTE Állam- és Jogtudományi Kar, Római Jogi Tanszék

¹ Res gestae divi Augusti 1; itt és a következőkben is Borzsák István fordítása.

² Res gestae divi Augusti 13.

³ A római tartományi igazságszolgáltatás némely kiemelkedő pere a keresztény vallás alapjaihoz tartozik. Vö. SÁRY PÁL: *A bűnvádi eljárások az Újszövetségben*, Szent István Társulat. Budapest, 2004. 119 sqq.

A jogszolgáltatás (*iurisdictio*) elvi irányításában a *pinceps* (illetve a császári kancellária) *rescriptum* és *decretum* formájában kibocsátott rendeletei szabták meg a bírói jogalkalmazás irányát. A *rescriptum* feltételes jogi szakvélemény volt, amely elvi éllel foglalt állást valamely konkrét jogvitában. Magánszemélyek vagy bíróságok egyaránt folyamodhattak a császárhoz, hogy a jogvita normatív háttérét tisztázzák. A jogalkalmazás egységesítését és a jogbiztonság fokozását szolgálta a *decretum* formájában kibocsátott császári rendelet is, amelyben a *pinceps* konkrét jogvitában, fellebbviteli fórumként döntött.⁴

A Birodalom rohamos területi növekedése folytán a régi köztársasági államforma alkalmatlanná vált a kormányzásra – bár kétszáz év távlatából Pomponius leegyszerűsíti az alkotmányos berendezkedés változását: *igitur constituto principe datum est ei ius, ut quod constituisset, ratum esset*.⁵ Ezen változás eredményeképpen a császári rendelet (*principalis constitutio*), azaz amit a *pinceps* határoz, törvény erejével bír, *pro lege servetur*.⁶

A tartományokban a *pinceps* csak ritkán jelenhetett meg személyesen; teljhatalmú képviselője az igazgatás és az igazságszolgáltatás élén a mindenkori helytartó volt. A helytartót illető *imperium* mindig a saját tartományára korlátozódott, azaz területileg behatárolt volt.⁷ Hatalma kiterjedt a helyi lakosok, az ott tartózkodó római polgárok és (kivételesen) a provinciában ideiglenesen tartózkodó más tartománybeliek feletti közjogi, magánjogi és büntetőjogi döntéshozatalra⁸: míg a Birodalom központjában a *praefectus urbi*, a *praefectus praetorio*, a *consulok*, a praetorok és kisebb magisztrátusok osztoztak az állami feladatokon, a helytartó a tartományában egy személyben egyesítette ezeket a kompetenciákat.⁹

Jellemző, hogy a helytartó hatáskörét tárgyaló D. 1,18 *titulus*-ban található fragmentumok többsége az igazságszolgáltatással foglalkozik, hisz ez Róma politikai propagandájának fontos részét képezte. A rómaiak a jogtudományt, a jogi érvelést olyan szintre emelték, amely a meghódított provinciákban *novumnak* számított. A normatív környezet magas szintje, a logikus, rendszerezett érvelés, amely a bírói mérlegelésnek is teret engedett, erősen hatott a tartományi lakosokra: hittek Róma vezető szerepében, hittek a római jogban. Ezt a Rómába vetett bizalmat tükrözi a helytartóhoz (vagy egyenesen a császárhoz) intézett beadványok feltűnően magas száma. A legjobban dokumentált forrásanyag Egyiptomból maradt fenn. Benjamin Kelly, a téma szakértője 207 *petitiót* és tárgyalási jegyzőkönyvet gyűjtött össze a Kr.u. 1-3. századból.¹⁰ A peres és peren kívüli eljárások, a szabadságpercek és hagyatéki percek, de a közbűncselekmények (*crimina*) miatti büntető percek is végső soron a helytartói *iurisdictio* alá tartoztak.¹¹ A helytartó hivatalból köteles

⁴ PÓLAY ELEMÉR: *A római jogászok gondolkodásmódja*. Tankönyvkiadó. Budapest, 121 sqq.

⁵ D. 1,2,2,11 Pomp.; RAINER, MICHAEL: *Römisches Staatsrecht*. Republik und Prinzipat, WBG. Darmstadt, 2006. 223. p.

⁶ D. 1,2,2,12. Hasonlóan D. 1,4,1 pr. Ulp.; D. 1,18,4 Ulp. 39 ed.; Fronto ad Marcum Caesarem 1,6; D. 48,7,7 Callistratus; Kaser, Hackl 1996, 450 sqq

⁷ D. 1,18,3.

⁸ D. 1,18,3 Paul. 13 Sab.

⁹ D. 1,18,10 Herm. 2 iuris epit.

¹⁰ D. 1,18,11 Herm. 2 iuris epit. Vö. KELLY, BENJAMIN: *Petitions, Litigation, and Social Control in Roman Egypt*. Oxford University Press. Oxford, 2011. 334 sqq.

¹¹ D. 1,18,6,8 Jul. 1 dig.

volt ügyelni arra is, hogy a család, az alperes zaklatása céljából indított pereket megakadályozza. Ez leginkább a hatalmaskodó, gazdag hitelezők és az elszegényedett kisemberek közti jogvitáknál bírt relevanciával.

A római városi bíróságok és a tartományi bíróságok eljárási szabályai több ponton is különböztek. Számos tartományban (főleg a császári igazgatású provinciákban) nem hirdették ki hivatalosan a praetori edictumokat – azaz a formuláris eljárás szabályaihoz nem voltak kötve a helytartók. A peres és nem peres eljárás menete számos ponton alkalmazkodott a helyi szokásjoghoz. Ez bizonyos tekintetben szükségszerű is volt, mert a helyi (tartományi, népi) bíróságok tovább működtek. Így például Egyiptomban Róma uralma alatt is megtalálhatók a falusi jegyző vagy a helyi lakosokból álló, a keleti tartományokban görög nyelven, a helyi szokásjog szerint eljáró és ítélező bíróságok. A helytartóhoz címzett kérvények és beadványok sokszor már a „másodfokot” képviselték abban az értelemben, hogy valamely helyi fórumon már próbálkoztak a felek a jogvita rendezésével, de nem voltak megelégedve az ítélettel. A helytartó tehát sokszor fellebbviteli fórumként döntött a jogvitákban – míg Rómában, a formuláris perben nem volt lehetőség fellebbezésre. További különbség, hogy a helytartónak perújításra is joga volt. Ulpianus hangsúlyozza, hogy „a jegyzőkönyv tévedései” nem ronthatják le a *veritas rerum*, a tényállás igazságát, a valós tényállást.¹² A helytartó azt követi, azt tekinti irányadónak, ami számára a bizonyítási eljárásban hitelesnek tűnik. Proculus ilyen esetekre gondolva írja, hogy a tartományokat igazgató helytartó ugyan *vice et officio*, a római magisztrátusok „helyett” és azok hatáskörében jár el, de nem kötik a Róma városában hatályos eljárási szabályok.¹³

A nagyfokú mérlegelési szabadság kedvezett a rugalmas jogalkalmazásnak.¹⁴ Több esetben előfordult, hogy a tartományi igazságszolgáltatás keretében alakultak ki, itt körvonalazódtak olyan jogintézmények, amelyek teljesen új szemléletet képviseltek a római hagyományokhoz képest. A tartományi helytartói bíráskodás lehetőséget adott új jogintézmények tesztelésére, és a tartományi környezetben bevált jogintézmények később a római jog szerves részévé váltak.¹⁵

A hivatali belső utasítások (*mandata*) előírták, hogy a helytartó őrizze meg hivatala tiszteletét – ezért kerülje a szorosabb személyes kapcsolatot, barátságot a tartományi lakosokkal. A tárgyalások alkalmával – amelyeken a helytartó sokszor hetekig, napról napra elnökölt – tanúsítson objektív magatartást: haragot, felindulást, érzékenyülést ne érzékeltessen.¹⁶ Hivatalos cselekményei során, főleg a peres eljárásokban mindig ügyeljen méltóságának rangjára, tekintélyére (*auctoritas et dignitas*).¹⁷

Callistratus kiemeli a személyes meghallgatás és a tisztességes eljárás fontosságát a helytartó ítélezési gyakorlatában.¹⁸ A helytartó a központi hatalom, a császár tartományi képviselője; politikai és igazgatási szempontból igen fontos, hogy általában „elérhető”

¹² D. 1,18,6,1 Ulp. 1 opin.

¹³ D. 1,18,12 Proc. 4 epist.

¹⁴ Vö. DELI GERGELY: *A jó erkölcsökről*. Medium. Budapest, 2013. 65 sqq. a jogértelmezési premisszákhöz.

¹⁵ A legismertebb példa a keresetelévülés intézménye. Vö. NÖRR, DIETER: *Die Entstehung der longi temporis praescriptio. Studien zum Einfluss der Zeit im Recht und zur Rechtspolitik in der Kaiserzeit*. Wetsdeutscher Verlag. Köln – Baden, 1969. 110 sqq.

¹⁶ D. 1,18,19,1 Call.

¹⁷ Ennek része az összeférhetetlenségi szabályok betartása is, amire Ulpianus D. 18,1,5 alatt hívja fel a figyelmet.

¹⁸ D. 1,18,19 pr. – 1 Call. 1 de cogn.

legyen a lakosság számára. Erre elsősorban a *conventus* (*conventum agere*) keretében nyílt lehetőség, amit Augustus kötelezővé tett:¹⁹ a helytartó minden évben hivatali körutat tett tartományában. Ennek célja egyrészt az időközben felgyülemlett peres ügyek tárgyalása volt, másrészt az igazgatási szervek ellenőrzése és „elszámoltatása”.²⁰ A *conventus* során a helytartó előre meghatározott (sokszor jogszabály által rögzített) útvonalon utazta be tartományát, hogy a lakosság számára – a helyi hatóságokon túl – közvetlenül is elérhetővé váljon. Rudolph Haensch kiemeli, hogy a 3. század elején egy ilyen *conventus*-kiszállás idején pusztán Arsinoe városában két nap leforgása alatt 1804 kérvényt nyújtottak át a helytartónak.²¹

A tartományokban szigorúan szabályozták a helytartó útvonalát, a hivatali cselekmények helyszínét: *conventus*-helyszínné válni privilégiumot jelentett, amiért versengtek az egyes városok.²² Egyedül Egyiptomban dönthetett a *praefectus* szabadon arról, hogy mely városokban fog az adott évben hivatalt ülni.²³ *Asia* provinciáról hitelesen tudósít az ún. *lex Portorii Asiae*, az Ephesosban megtalált tartományi vámtörvény, amelynek 39.§-a felsorolja a provincia igazgatási kerületeit: Ephesos, Milétos, Halikarnasso, Szmyrna, Pergamon, Adramytion, Helléspontos, Sardis, Kilyra, Apamea, Synnada és Lycaonia – csak ezek voltak jogosultak *conventus* foagadására, ezek képezték a tartomány geopolitikai központjait.²⁴ A hivatalos ügyek intézése, az akták útja a kisebb helyi igazgatási egységektől előbb a kerületi központba vezetett, és (szükség esetén) onnan küldték, a hivatali utat betartva, a helytartói székhelyre – amely *Asia* provinciá-ban Ephesos volt.²⁵ A helytartók Egyiptomban a téli hónapokra koncentrálták hivatalos útjukat: szinte kizárólag a januártól ápriliséig tartó négy hónapra esnek a dokumentált *conventusok*.²⁶ A papiruszokból tudjuk, hogy a helytartó az ügyek dömpingje miatt néha napkeltétől napnyugtáig hallgatta a peres felek előadását, de valószínűleg így is csak az ügyek töredékét tudta a helyszínen ítélettel lezárni.²⁷ Sokszor pusztán a vonatkozó dokumentumokat (beadványokat, panaszokat, kérvényeket) vette át személyesen a felektől, és a döntést később Alexandriában hozták meg hivatali apparátusának tagjai.²⁸

¹⁹ WILCKEN, ULRICH: *Grundzüge und Chrestomatie der Papyrskunde*. B. G. Teubner. Leipzig – Berlin, 1912. 32. p.

²⁰ A princeps az *auctoritása* révén bármely peres eljárást magához vonhatott, akár a már ítélettel lezárt ügyeket is újra tárgyalásra tűzhette. Vö. KELLY 1957, 91–99. pp.

²¹ HAENSCH, RUDOLPH: *Zur Konventsordnung in Aegyptus und den übrigen Provinzen des römischen Reiches*. In: B. Kramer et al. (szerk.): *Akten des 21. Internationalen Papyrologenkongresses*. B. G. Teubner. Stuttgart – Leipzig, 1997. 321. p.

²² Vö. például Hispania és Asia provincia *conventus*-rendjét, amelyekről a legtöbb forrás maradt fent; SHERK 1969, 64. p.

²³ FOTI TALAMANCA, GIULIANA: *Ricerche sul processo nell'Egitto greco-romano* I. A. Giuffrè. Milano, 1974. 162–164. p., THOMAS 1983, 378–379. pp.

²⁴ ENGELMANN, HELMUT, KNIBBE, DIETER: *Das Zollgesetz der Provincia Asia. Eine neue Inschrift aus Ephesos*. *Epigraphica Anatolica* 14 (1989) 108. p.

²⁵ SHERK, ROBERT K.: *Roman Documents from the Greek East*. Johns Hopkins Press. Baltimore, 1969. 52.; EHRENBERG, VICTOR, JONES, ARNOLD H.M.: *Documents Illustrating the Reigns of Augustus and Tiberius*. Clarendon Press. Oxford, 1963. Nr. 98.; ENGELMANN, KNIBBE 1989, 108–109. pp.

²⁶ FOTI TALAMANCA 1974, 77–78. pp.; THOMAS, DAVID: *Subscriptiones to Petitions to Officials in Roman Egypt*. In: E. van't Dack et al. (szerk.): *Egypt and the Hellenistic World*. Lovanii: Orientaliste. Leuven, 1983. 369 sqq. HAENSCH 1994, 540–542. pp.

²⁷ Vö. Cass. Dio. LXIX 18, 3–4. p.

²⁸ WILCKEN 1908, 393; LEWIS 1981, 123. p.

A *conventus* a jogszolgáltatás egységesítése terén is fontos szerepet játszott, hisz a Róma városában kimunkált magánjogi normák nem mindig egyeztek a tartományi helyi lakosok elképzeléseivel. Például Egyiptomban a *praefectus* többször is arra kényszerült, hogy *edictum* formájában garantálja a *res iudicata* elvének érvényre jutását. Így Tiberius Julius Alexander, Egyiptom első századi helytartója 68-ban megtiltotta, hogy az általa egyszer már eldöntött ügyekben még egyszer *petitió*t fogadjanak be a *conventus* elé terjesztés céljából.²⁹

Érdekes közelebbről betekinteni néhány dokumentumba a helytartói bíraskodás köréből. Egy Oxyrhynchosból származó papirusz egy tárgyalás jegyzőkönyvét őrzi, amely egy öröklési jogvitáról tudósít, ami T. Julius Lupus helytartó bírói fóruma elé került.³⁰ A per egy végrendelet érvényességéről folyik. A szűkszavú iratból nem derül ki, hogy a keresetlevél eredetileg milyen nyelven készült: latinul, görögül vagy esetleg a helyi demotikus nyelven? Az egyik peres fél neve Thauétion, akit Thamon nevű ügyvédje képvisel a tárgyaláson. A másik fél nevéből csak egy „Z...” betű olvasható, mert a papirusz ezen a ponton megsérült. Az viszont megállapítható, hogy nevezett Thauétion a felperes, aki valószínűleg az örökhagyó leánya volt. A szövegösszefüggésből nagy vonalakban rekonstruálhatók a perbeli érvelés sarkalatos pontjai is.

A jogvita nyilvánvalóan a végrendelet egyik konkrét kikötésének az értelmezéséről folyt. A helytartó indoklásából következtethetünk az alperes kifogásaira: a végrendelet súlyos alaki hibája, ami érvénytelenséget (semmisséget) eredményez szerinte, hisz az örökhagyó nem tartotta be a római jog előírásait a végrendeletek formai kellékeire vonatkozóan.³¹ Ezen túl a végrendelet nem azon a nyelven készült, amely nyelven (az alperes és a római jog szerint) készülnie kellett volna. Ráadásul az örökhagyó a lemenői közül egyeseket kitagadott, ami az alperes és ügyvédje szerint jogellenes (valószínűleg maga az alperes volt a kitagadott). Ezek az ellenvetések arra engednek következtetni, hogy a per kezdetekor az alperes volt birtokon belül – és a felperes petíciójában a helytartótól azt kérte, hogy a végrendelet alapján őt illető hagyaték (vagy hagyatéki rész) kiadására marasztalja az alperest.

Figyelemre méltó a helytartó körütekintő döntéshozatala: lelkiismeretesen kikérte egy helyi jogban járatos *nomikos*, jogképzett személy, véleményét az ügyben, akit Areiusnak hívnak. A helytartó azt kérte tőle, hogy ismertesse a helyi jog (a *nomoi*, azaz a *chora*, a vidéki Egyiptom területén érvényben lévő szokásjogi normák) releváns szabályait. A tartományi jogszolgáltatás szempontjából fontos tényező, hogy a helytartó, aki provinciájában a legfőbb bíró, a provinciai lakosok pereiben nem automatikusan a római jog szerint döntött, hanem tájékozódott az adott régió írott vagy íratlan jogáról, és azt mérlegelve hozta meg ítéletet.

Joggal tételezhető fel, hogy a római közhatalomnak a fenti dokumentumban rögzített eljárása előtt egy permegelőző eljárás, vizsgálat és előzetes praejudiciális döntéshozatal is történt, amelyben a releváns jogkört, azaz a peres felek státuszát kellett meghatározni.

²⁹ FIRA I. Nr. 58. Nyilvánvaló, hogy valamelyik peres fél megvesztegetéssel bírhatta rá erre a helyi hatóságot. Vö. HAENSCH 1997, 340. p.

³⁰ P.Oxy. XXXVI 2757, col. II, Kr.u. 79.

³¹ A klasszikus római jogban is formai követelmény volt, hogy római polgárok csak latin nyelven, szigorúan előírt szavak szerint nevezhettek valakit örökösnek vagy tagadhattak ki valakit. A ránk maradt római végrendeletek egyaránt szakszerűen, írnok vagy jegyző által szerkesztett dokumentumok, amelyeket hét tanú pecsétje zár le.

A felperes neve, Thauétion, görög-egyiptomi eredetre utal. Az *onomastika* bizonyító erejét relativizálja ugyan az a közismert tény, hogy a római hadsereg segédcsapataiban szolgáló katonák élettársai, feleségei és leánygyermekai sokszor idegen hangzású neveket viseltek. Az újabb kutatások eredményei alapján tehát kell bánni a személynevek alapján történő *origo* vagy eredet-meghatározásokkal. Az mindenesetre bizonyos, hogy a helytartó a helyi jogi kultúrába tartozónak ítélte az öröklési jogvitát – hisz ezért kérte ki a helyi jogban járatos *nomikos* tanácsát.

A *nomikos*nak a helytartó döntésében idézett válaszából kitűnik, hogy a releváns problémák a végrendelet szerkesztésének azokra a kellékeire vonatkoznak, amelyek a római végrendeletet a görög-egyiptomi végrendelettől elhatárolják: formakényszer, azaz a végrendelet *tabulae*, viaszos táblákon való megörökítése, *testatio* formájában (objektív stílusban, egyes szám 3. személyben fogalmazott, tanúkkal ellátott okirat). Ehhez járul, hogy az okirat kiállítása hivatásos írnok által lejegyzett, szépírásban, hét tanú pecsétjével ellátva és az okirat belső írását lezárva, azaz „titkosítva” történjen. A végrendelet szövege pedig, azaz a jogügyleti tartalom, a Gaius Institutióiból ismert archaikus szövegezést követve, pontosan az előírt szavakkal történjen.³² A végrendelet tartalmát illetően a klasszikus római jogban *cogens* szabály volt, hogy az örökhagyó legközelebbi hozzátartozói, elsősorban lemenői alakilag és anyagilag is mellőzhetetlenek voltak, azaz kötelesrésztre jogosultak.³³ A *nomikos* viszont azt közli a helytartóval, hogy a *chora* joga, azaz az „egyiptomiak” által gyakorolt öröklési jog sem formakényszerszerű, sem nyelvi előírást nem ismer; és az örökhagyó szabad akaratát mellőzhetetlenségi szabályok sem korlátozzák. Azaz közvetlen lemenőket is kitagadhat, ha úgy látja jónak. Areius, a helyi jogot jól ismerő szakértő válaszából kitűnik, hogy egészen más ítélet született volna, ha a helytartó a birodalmi jogot, Róma városi jogának vonatkozó szabályait alkalmazta volna. Valószínű, hogy az alperes éppen arra alapozta perbeli taktikáját, hogy a római jog szabályaira hivatkozott a felperesnek pusztán a helyi szokásjog által alátámasztott igénye ellen. A hódító Róma kifinomult politikai érzékének bizonyítéka, hogy a helytartó a római joggal ellenkező helyi jog értelmében döntött.

Egy másik papirusz a 2. századból származik, amely három bírói döntést tartalmaz Sulpicius Similis helytartó praxisából.³⁴ Mindhárom ítélet esetében végrendeletek értelmezésével kapcsolatos jogvitáról van szó. A releváns kérdések a fentiekhez hasonlóak: jogában áll-e az örökhagyónak bármilyen formában (azaz formátlanul) végrendelkezni; jogában áll-e végakaratát megváltoztatni, és jogában áll-e valamelyik gyereket kitagadni? A jegyzőkönyvben szereplő személynevek (pl. Arius, Sarapion, Ptolemaeus, Athenodorus) arra utalnak, hogy a peres felek nem római polgárok, hanem peregrinusok voltak. A helytartó igyekezett itt is a méltányosság elve szerint eljárni és az *Aigyptioi* „joga és szokásai” szerint értelmezni a kérdéses végrendeleteket, azaz a helyi jog normáit alapul véve ítélezni. A tárgyalási jegyzőkönyvből kitűnik, hogy Sulpicius Similis is körülvette ma-

³² Gai. 2,117.

³³ Vö. MOLNÁR IMRE, JAKAB ÉVA: *Római jog*. Leges. Szeged, 2019. 393–394. pp.

³⁴ P.Oxy XLII 3015. Az eredeti dokumentum az ókori Oxyrhynchos környéki ásatásokból, Bahnasa faluból származik; ma Oxfordban, a Sackler Library papirológiai gyűjteményében található.

gát jogilag jól képzett, és a helyi szokásjogot is kiválóan ismerő tanácsadókkal. Név szerint egy bizonyos Artemidorust említ a jegyzőkönyv, akivel a helytartó konzultált az ítélet meghozatala előtt.

Összefoglalóan megállapítható, hogy Róma helytartója, az osztatlan impérium birtosa ezen papirusz tanúsága szerint is mindegyik esetben a helyi jog alapján döntötte el a jogvitát.³⁵

³⁵ Hasonló jogértelmezési problémát tárgyal a P.Oxy. XXXVI 2757, I. 15 alatt található bírói döntés: a végrendelet formai kellékeinek kógens vagy diszpozitív természete a jogvita tárgya.